

Gustaf Adolfskyrkan

© Stockholms stift
Stockholm 2008
www.svenskakyrkan.se/stockholmsstift
info.stockholmsstift@svenskakyrkan.se

Gustaf Adolfskyrkan

Oscars församling, Östermalms-Lidingö kontrakt, Stockholms stift
kv Fältprästen 15, Wittstocksgatan 26, Östermalm, Stockholms kommun och län, Uppland

Gustaf Adolfskyrkan uppfördes som garnisonskyrka för Svea livgarde under åren 1890–92. Kyrkan är uppkallad efter Gustaf II Adolf, Sveriges ”krigarkonung” framför andra. Den invigdes den 6 november 1892, på årsdagen av hans död, i närvaro av bl a kung Oscar II.

Arkitekt är Carl Möller (1857–1933), som även har stått för ritningarna till S:t Johannes kyrka (1883–90). Gustaf Adolfskyrkan är precis som S:t Johannes kyrka en tegelkyrka i **nygotik**, men i betydligt mindre skala än denna. För Johannes församling har Möller även ritat Johannes folkskola (1890–91) vid Norrtull samt Stefanskyrkan (1900–04) i Vanadislund. Han ritade också ett antal mindre tegelkyrkor ute i landet.

Kyrkan är skyddad enligt 4 kapitlet lagen om kulturminnen.

HISTORIK

Ladugårdsgärdet, tidigare i kronans ägo, hade sedan 1600-talet varit exercisfält för **Stockholmsgarnisonens** regementen. Dessa fick under 1800-talet sina kaserner förlagda till just Ladugårdlandet, som då var rena landsbygden. Behovet av gudstjänstlokaler löstes för de olika förbanden genom att man byggde flera små träkyrkor, t ex Holmkyrkan på Blasieholmen där Nationalmuseum ligger idag och Artillerikyrkan på Artillerigården vid Riddargatan. Hedvig Eleonora kyrka uppfördes ursprungligen också för militärens räkning.

Redan i mitten av 1700-talet hade det framförts önskemål om en kyrka för hela **garnisonen** och det bildades en ”Kyrkobyggnadskassa”. Först 1890 realiserades planerna på en egen kyrka i och med att grundstenen för Gustaf Adolfskyrkan lades och den kunde invigas två år senare. Kyrkan fungerade som **garnionskyrka** fram till 1928. Då hade själavården vid de militära förbanden genom ett riksdagsbeslut några år tidigare i princip upphört.

Gustaf Adolfskyrkans existens var därefter hotad. Både rivning och ombyggnad för annat ändamål, bl a biograf, var aktuellt under 1920-talet. Under några år var kyrkan utthyrd till Protestantiska Episkopalförsamlingen. I och med tillkomsten av Gärdets bostadsbebyggelse norr om Valhallavägen under 1930-talet, blev kyrkan intressant för Oscars församling och har fungerat som en av dess kyrkor sedan 1938. Först 1964 övergick kyrkan genom köp i Oscars församlings ägo varefter kyrkorummet renoverades under ledning av arkitekten Björn Linn (f 1933). Kyrkan återinvigdes 1968.

BESKRIVNING

Omgivningen

Gustaf Adolfskyrkan ligger i Gustaf Adolfsparken, nästan allra längst österut på Östermalm där stadsdelen övergår i Ladugårdsgärdet. Parken är omgiven av en delvis mycket storskalig bebyggelse i 6–7 våningar. I söder, på andra si-

dan Karlavägen, ligger den 350 meter långa kontorsbyggnaden Garnisonen från omkring 1970 medan bostadshus från omkring 1950 kantar parkens östra del.

I norr mot Valhallavägen ligger bl a ett hem för gamla kallat "Oscarshemmet" samt "Setterwalls Minne" från 1930-talet. I väster består bebyggelsen av några bostadshus och Östermalmskolan (f d Lyceum för flickor), också uppförda i funktionalistisk anda under sent 1930-tal. Strax väster om kyrkan har sedan 1981 ett daghem tagit en del av Gustaf Adolfs parkens mark i anspråk.

Kyrkomiljön

Kyrkan är belägen i norra delen av Gustaf Adolfs parken, i Wittstocksgatans östra ände. Parken, som är namngiven efter kyrkan, utgjorde tidigare en av Djurgårdens många skogsbackar och blev en egentlig park först på 1940-talet. Området närmast kyrkan är belagt med grus. I övrigt består parken av gräsmattor med ett system av grusgångar, lekplatser samt stora lövträd, bl a en hel del mycket gamla ekar. På en liten kulle sydväst om kyrkan finns ett monument över Stockholms livgarden, en stor sten med inskriptioner, rest redan 1890.

Kyrkobyggnaden

Kyrkan är orienterad i öst-västlig riktning, uppförd i en något anglosachsiskinspirerad **nygotik** med en asymmetrisk plan. Det lägre sidoskeppet i norr har ett kvadratisk torn i nordväst där huvudentrén är placerad. I nordost finns en **sakristia** med rektangulär plan. **Koret** i öster är rakslutet och lägre och smalare än huvudskeppet. I sydväst skjuter ett litet **va-**

penhus med kvadratisk plan ut. Stommen är av tegel.

Exteriör

Fasaderna är av maskinslaget rött tegel, murat i **blockförband** ovan en sockel av granit. Fasaddetaljerna är av huggen kalksten, bl a den **nygotiska** västportalen med sin skulpterade dekor som föreställer S:t Görans kamp mot draken. Högre upp finns en relief där Gustaf II Adolf avbildas i profil och hans dödsår, 1632. Till huvudentrén i väster leder en bred granittrappa. Framför koppelporten finns en gallergrind i järnsmide med dekor i form av **heraldiska** djur, blommor m m. Övriga ytterdörrar är av mörk-betsat trä med stora beslag. Ovan dörren till **sakristian** finns en kalkstensrelief.

Det lilla **vapenhuset** i söder är uppfört i en svarttjärad träkonstruktion, försedd med dekorativa textband. Här finns, vid sidan om granittrappan, en sekundär handikappramp av granit. De två stora **rosettfönstren**, som dominerar väst- och östfasaderna, har kraftigt **masverk** av kalksten och är försedda med glasmålningar. Under det västra finns fem små **blinderingar**

Exteriör från väster med huvudentrén.

med dekorativt kalkmåleri. Ovan det östra sitter en kalkstenstavla med inskriptionen ”Denna kyrka byggdes under Konung Oscar II 20 regeringsår 1892”. Övriga fönster är spetsbågiga och har också glasmålningar. Taket är skifferbelagt. Tornet med sin spetsiga spira är kopparklätt, krönt av en förgylld tupp, och har fyra små **fi-aler** med förgylld toppdekor. Kyrkans två klockor är gjutna av firman Backman & Co, Stockholm, 1893.

Interiör

Vapenhuset i väster har vitmålat valv och kalkstensgolv och är försett med en byst av Gustaf II Adolf. Glasade pardörrar leder in till sidoskeppet respektive huvudskeppet. Kyrkorummet domineras av det mörka trätaget, som reser sig över huvudskeppet. Det har enstaka delar av den ursprungliga dekormålningen bevarad och dekorativt utformade konsolstöd av trä med avslutning i form av skulpterade huvuden i sten.

Vapenhuset med bl a Gustaf II Adolfs byst.

Kyrkorummet mot **koret** i öster.

Väggarna är putsade och numera vitmålade. Liksom taket var de ursprungligen försedda med dekorativt måleri av konstnären Agi Lindgren (1858–1927). De stora **rosettfönstren** med sina glasmålningar i kraftfulla färger är ut-

Detalj av delvis bemålat trätak.

förda av firma Zettler i München efter förlagor av Carl Möller. **Korfönstret** med sitt Kristusansikte var en gåva av kung Oscar II medan västfönstret skänktes av officerskåren. De spetsbågiga fönstren i norr och söder är utförda av konstnärinnan Cecilia Bachér, född Boklund (1866–1942), också enligt Möllers skisser men utförda av Stockholmsfirman Neumann & Vogel. De i norr är försedda med de kompanimärken som bars av de olika kompanierna vid tillkomståret 1892 medan de södra berättar ett stycke svensk krigshistoria; om olika svenska kungar som varit framgångsrika i krig, deras valspråk, viktiga slag, regementen som utmärkt sig i dessa slag och hur soldaternas uniformer såg ut m m.

Kyrkorummets träarbeten, så som det ovan nämnda taket samt bänkinredning, predikstol, altaruppsats och balustrader m m, utfördes efter arkitekten Carl Möllers skisser vid regementets slöjdskola av rekryterna under ledning av löjtnant John Klingspor. De öppna bänkarna av furu bildar i sidoskeppet ett kvarter, i huvudskeppet två med en mittgång som leder fram till koret. Bänkarna har alla individuellt utformad dekor med profilerade gavlar som uppåt är avslutade med ett snidat ugglehuvud.

Altaruppsatsen, också i furu med delvis förgylld dekor, har en utformning i **nygotik** med bl a ett centralt **sakramentskåp**. Detta är sekundärt försett med ett litet förgyllt kors med mörkbet sad ek som bakgrund. Den lätt rundade altarringen är av furu och utformad i samklang med den stora altaruppsatsen vilket även predikstolen är, placerad norr om **triumfbågen**. Högt upp på korets norra vägg finns en liten läktare med balustrad, delvis dekormålade i klara färger. Möjligen var läktaren ursprungligen avsedd för **sekundchefen** och/eller kungen.

Detalj av skuren dekor på bänkgavel.

I sidoskeppet finns längst i öster ett sekundärt träaltare med förgylld dekor. Som altartavla fungerar här Joakim Skovgaards målning från

Koret med liten läktare till vänster.

1895, Den gode herden, en deposition från Waldemarsudde. I väster finns orgelläktaren med balustrad av skuren furu och en orgel från Åkerman & Lund från 1968 med 22 stämmor. Ursprungligen hade kyrkan inte någon orgel utan läktaren användes av garnisonens hornmusikkår. Läktaren är numera delvis underbyggd med en liten **brudkammare** till vilken man kommer direkt från det södra vapenhuset. Kyrkorummets belysning utgörs av nyare takkronor och lampetter av mässing. Golvet är av omålad furu.

Sakristian, som nås genom en dörr i korets nordvägg har sekundär inredning; ett litet väggfast murat altare, skåp för bl a textilier och hel-täckningsmatta. En trappa leder upp till ett utrymme med pentry och förråd och utgång till korläktaren.

Övriga inventarier

Flertalet inventarier är av yngre datum som t ex den stora kormattan i blått med nonfigurativt

Kyrkorummet mot orgelläktaren i väster.

mönster, tillverkad av Libraria 1976, **mässshakar** och **antependier** från 1990-talet och nattvardssilver av Rey Urban. En ljusbärare i smide med ljushållare av mässing har formen av ett timglas, ritad och skänkt av konstnärinnan Caroline Grinda-Christensen omkring 2001. En Mariaskulptur av trä är monterad på sydväggen intill koret sedan omkring 1992.

På orgelläktarens balustrad sitter idag två ljushållare av smide och svartplåt med förgylld dekor i form av Gustaf II Adolfs namnchiffer och krona (tidigare eventuellt placerade på korskranket). Sidoskeppets altare är utfört av Sveriges Televisions verkstäder, som också tillverkat trästödet för den dopskål av glas, blåst i Skansens glashytta, som ersatt tidigare dopfunt.

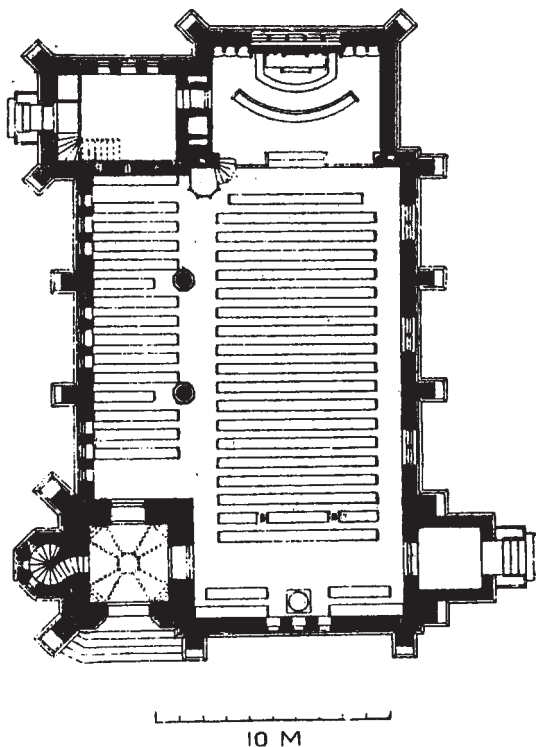
KULTURHISTORISK KARAKTERISTIK

Gustaf Adolfskyrkan uppfördes av Svea Livgarde som **garnisonskyrka**, en av få i sitt slag i landet. Den ligger som en solitär i Gustaf Adolfsparken, uppförd i **nygotik** som en **katedral** i miniformat. Det maskinslagna teglet ger ett perfekt intryck, typiskt för denna tid då industrialismens möjligheter att tillverka ett maskinframställt byggmaterial var på frammarsch. Kalkstensutsmyckningen är dock rik och ger prov på den hantverksskicklighet som fortfarande var levande. De stora **rosettfönstren** i väster och öster med sina kraftfulla **masverk** är mycket dominerande.

Även interiört är utformningen, både planmässigt och med sin fasta inredning, i huvudsak väl bevarad från byggnadstiden, även om vissa förändringar och tillägg ägt rum. Kyrkorummet berättar än idag om kyrkan som **garnisonskyrka**, även om den på senare år har omformats till en

kyrka i Svenska kyrkans tjänst. Särskilt karaktäristiskt är trätaket samt den fasta inredningen av snidat trä, som tillsammans bildar en sammanhängande helhet; bänkar, altaruppsats med **altarring**, predikstol, balustrader m m. Fönstrens glasmålningar utgör en av få helt kompletta sviter i **nygotisk** kyrkoarkitektur. Med sitt ganska ovanliga profana motivval skildrar de samtidigt ett stycke svensk krigshistoria. Det mångfärgade glaset skapar en speciell ljusföring i rummet.

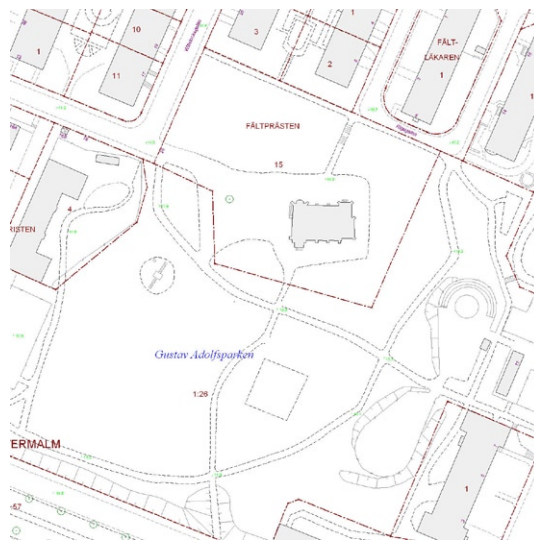
ORIENTERINGSPLANER

Planritning från 1890-talet, ur Stockholms stadsmuseums arkiv.

Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:

- kyrkans ursprungliga roll som **garnisonskyrka**
- sviten av glasmålningar som berättar om svensk krigshistoria
- trätaket och den ursprungliga fasta inredningen i snidat trä
- kyrkans placering som solitär i Gustaf Adolfsparken
- kyrkotomtens övergång utan synliga gränser i den omgivande parken.

Utsnitt ur Stockholms stadsbyggnadskontors baskarta 2007.

KRONOLOGI

År	Händelse	Källa
1891–92	Kyrkan uppförs, arkitekt Carl Möller.	ATA
1928	Gustaf Adolfskyrkan upphör att fungera som garnisonskyrka . Sannolikt är det i samband därmed som regementets gamla fanor, som hängde högt upp under taket, försvinner.	Corin 1956
1932	Reparation av tak och blyspröjsade fönster, övermålning av interiörens ursprungliga dekormåleri, installation av elbelysning m m.	ATA, Rengmyr Lövgren 2006
1944	Ändring av huvudskeppets bänkkvarter så att en mittgång bildas (ursprungligen hade huvudskeppet endast ett bänkkvarter med bänkar lika breda som detta). Ny orgel.	ATA
1950	Viss yttre renovering, sakristians pärlspontade väggpartier kläs över med träfiberskivor.	dito
1964	Kyrkan köps av Oscars församling.	Rengmyr Lövgren 2006
1965–68	Koppartak på tornspiran. Invändig renovering som bl a innebär om-målning av kyrkorummet, ny orgel, läktarunderbyggnad, linoleumgolv, nya armaturer, arkitekt Björn Linn.	dito, ATA
1982	Handikappramp tillkommer vid vapenhuset i söder.	dito
1992	Invändig ommålning och rengöring av samtliga träytor m m.	dito
1999	Sidoskeppets altarbord tillverkas av Sveriges Televisions verkstäder liksom ny dopfont med dopskål av glas, blåst i Skansens glashytta. Ny inredning i sakristian.	Muntlig uppgift från församlingen

KÄLLFÖRTECKNING

ATA Antikvarisk-topografiska arkivet

SSM Stockholms stadsmuseums arkiv

Muntliga uppgifter från församlingen

Asker, B, *Stockholms parker*. Innerstaden, Stockholm 1986

Corin, C-F, *Oscars församling 50 år*. Minneskrift, Uppsala 1956

Nilsson, C, *Kyrkguiden. Uägledning till kyrkorna i Stockholms stift*, Stockholm 2001

Lagerberg, S, Gustaf Adolfskyrkan. Kort historik och byggnadsbeskrivning, utan ort och år

Rengmyr Lövgren, B, *De målade fönstrens budskap ur Fönster 2002*. Samtal med många röster, Stockholm 2002

Rengmyr Lövgren, B m fl, *Oscars församling 100 år*. Minneskrift 1956-2006, Stockholm 2006

Östermalm II och III, Byggnadsinventeringar från Stockholms stadsmuseum 1985 resp 1986, Stockholm 1985 resp 1986.